

Johan Pael om de religie uit Kampen gevlucht en de processen om zijn nalatenschap

door Kees Schilder

In 1529 werd de aanzienlijke burger en koopman Johan Pael voor het gerecht gedaagd op de beschuldiging dat hij in strijd met het keizerlijk mandement een ketters boek in bezit had en dat hij met ketterij besmet was. Johan, die bleef vasthouden aan zijn visie van het geloof, nam uiteindelijk de vlucht met onbekende stemming. Bij zijn overlijden in 1546 te Lübeck liet hij een uitgebreid testament na. Meer dan zestig jaar zouden zijn familieleden talrijke processen voeren met de stad Kampen over de interpretatie en uitvoering van zijn testament en zijn nalatenschap, waaronder bezittingen te Kampen en IJsselmuiden.

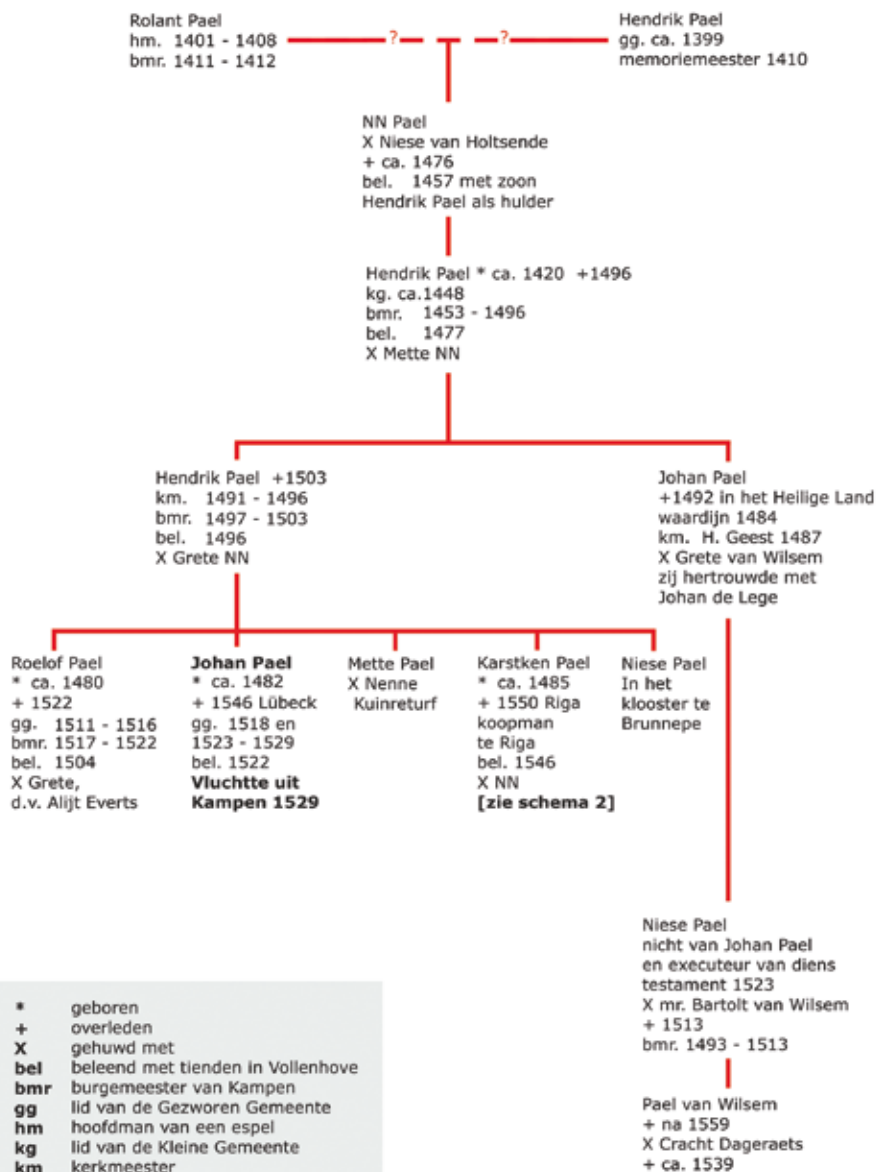
In dit artikel zal ik nader ingaan op de inhoud van zijn testament en de volhardende familie, die meermaals gesteund werd door de stadsbesturen van Lübeck en Riga.

Johan Pael gedaagd

Nadat in 1529 keizer Karel V door Overijssel als landsheer was ingehuldigd, werd een door hem in 1520 uitgevaardigd edict, waarin het drukken en in bezit hebben van geschriften en boeken die strijdig waren met de katholieke leer strafbaar werd gesteld, ook voor Overijssel van kracht (zie kader tekst). Reeds op 27 november 1529 nam de Raad van Kampen maatregelen om verspreiding van de lutherse leer tegen te gaan. De raadsleden Geert Borchartsz, Jacob Hoppenbrouwer, Jasper Jansz en Jan van der Vecht werden aangesteld tot commissarissen, om te bewerkstelligen dat overtreders van het keizerlijk mandement zouden worden gestraft. Zij mochten echter niets doen zonder consent van de Raad.¹

De vier commissarissen daagden begin december 1529 de aanzienlijke burger en koopman Johan Pael (zie schema 1) voor het gerecht op de beschuldiging dat hij in strijd met het keizerlijk mandement een ketters boek in

Schema 1. De oudste generaties

bezit had en dat hij met ketterij besmet was. Het gerecht, dat wil zeggen het stadsbestuur, eiste op 13 december 1529 dat Johan zich van zijn dwaling zou ontdoen. Hij moest persoonlijk voor de gehele Raad verschijnen om zich te verdedigen. De commissarissen lazen hem de artikelen aangaande de ketterij voor en gaven hem daar een kopie van. Hem werd te verstaan gegeven dat hij op 23 december weer voor de Raad moest verschijnen om zijn dwaling te herroepen. Johan verscheen echter niet. Hij was uit de stad gevlucht omdat hij bleef vasthouden aan zijn visie van het geloof. Zijn vlucht maakte hem schuldig aan het ten laste gelegde. Hij werd volgens de inhoud van het keizerlijk mandement vervallen verklaard van lijf en goed. De Raad was echter bevoegd hem gratie te verlenen. Johan Paels dienstmaagd Alijt werd door de burens beschuldigd van ketterij. Ook zij was gevlucht en daardoor schuldig bevonden. Zij was echter niet mondeling gedaagd en mocht zich er op beroepen en verontschuldigen dat zij er geen weet van had.²

Mandementen tegen de lutherij

Toen keizer Karel V in 1528 na lang onderhandelen met vertegenwoordigers van de adel en de burgerij heer van Overijssel werd, bleven de bestaande privilegiën van zijn nieuwe onderdanen van kracht. De keizer had bij monde van zijn onderhandelaars bezworen dat hij niet zou tornen aan hun oude voorrechten op bestuurlijk en economisch gebied.

Aangaande de religie waren in het verdrag geen bepalingen opgenomen. Het gedachtegoed van Luther was in Overijssel nog niet wijdverbreid en vormde voor de bestaande kerkelijke opvattingen geen ernstige bedreiging. Johan van Breda, secretaris van Kampen en kroniekschrijver, schreef in 1519 dat de nieuwe sekte van de Lutheranen begon op te komen en dat het gehele Oostland, Lijfland en Pruisen daarmee besmet werden. Een groot deel van Overland (Duitsland) gaf zich ook aan de nieuwe religie over, maar de vorsten hadden het tij daar gekeerd en veel Lutheranen gevangen genomen en ter dood gebracht.³

In 1526 werd de geestelijke Johan Slacheck door de toenmalige landsheer, de bisschop van Utrecht, gecommitteerd om in het bisdom onderzoek te doen naar de nieuwe godsdienstige denkbelden. De bisschop deed het verzoek aan het stadsbestuur van Kampen om deze inquisiteur behulpzaam te zijn. Het resultaat van dat onderzoek wordt in Kamper bronnen niet vermeld en zal daarom niet van veel belang zijn geweest.⁴

Voor zijn rijk had de keizer in 1520 een edict uitgevaardigd waarin het druk-

ken en in bezit hebben van geschriften en boeken die strijdig waren met de katholieke leer strafbaar werd gesteld. Met plakkatens, uitgevaardigd in 1525 en 1526, werd dit nog eens herhaald.⁵ In Overijssel werden deze edicten pas van kracht na de inhuldiging van de keizer als landsheer. Het keizerlijk plakkaat dat van kracht werd op 14 oktober 1529 gold dus wel voor Overijssel. De straffen voor overtreders werden verzwaaard. Gratie voor hen die in bezit waren van ketterse boeken, of voor hen die ketterse uitspraken deden was mogelijk, maar alleen voor hen die zich van hun dwalingen afkeerden. Zij die bleven bij hun standpunt, zouden streng worden gestraft. Mannen zouden worden onthoofd en vrouwen zou men levend begraven.

De Raad liet de zaak tegen de naar elders vertrokken Johan Pael niet op zijn beloop. Hij liet op 27 oktober 1530 per brief aan Johan Pael weten dat deze een vrijgeleide kon krijgen om in de stad te komen, als hij schriftelijk verklaarde dat hij geen ketterij had bedreven en dat hij voortaan als een goed christen zou leven.⁶ Op die brief gaf Johan vooralsnog geen antwoord. Pas op 22 maart 1533 hoorde de Raad van Kampen weer iets van hem. Op die dag liet hij door zijn nicht Niese van Wilsem (geboren Pael) een verzoekschrift presenteren, waarin hij vroeg om genade en moderatie (matiging) van de sententie die gewezen was op 23 december 1529. De moderatie werd hem verleend. Hij werd niet langer vervallen verklaard van lijf en goed, maar werd veroordeeld tot het betalen van een boete van 100 oude schilden. Verder werd bepaald dat hij, omdat hij het verzoekschrift niet eigenhandig had geschreven maar dat door zijn nicht had laten doen, zich zodra hij weer in Kampen kwam persoonlijk voor de Raad moest verantwoorden en om genade vragen.⁷ Uit de bronnen blijkt niet dat Johan Pael ooit weer in Kampen is teruggekeerd.⁸ Ook blijkt niet dat hij de boete van 100 oude schilden heeft betaald.

Naar Riga of naar Lübeck?

Waar Johan Pael na zijn vlucht uit Kampen naar toe ging is niet bekend. Misschien vertrok hij eerst naar een gebied dat niet onder het gezag van Karel V stond. Naar Gelderland misschien, of naar Oost-Friesland, mogelijk naar Emden. Hij zal in eerste instantie niet echt ver weg gegaan zijn, zoals blijkt uit raadsbesluiten uit eind 1530. Hij kreeg op 8 november een vrijgeleide van veertien dagen, dat op 12 november met nog eens acht dagen werd verlengd, om in Kampen zijn zaak te bepleiten. Het lijkt er dus niet op dat hij

Van links naar rechts: Zegel van Hendrik Pael de oude (circa 1420-1496), Hendrik Pael de jonge (overleden in 1503) en Johan Pael (overleden in 1546 in Lübeck). Collectie Gemeentearchief Kampen.

een lange zee- of landreis moest maken om in zijn vaderstad terug te komen. Misschien vertrok hij na enige tijd naar Riga, een stad waar hij als koopman was geweest⁹ en waar hij handelscontacten had. Het was ook de stad waar zijn broer Kerstken Pael zich vestigde. Wanneer is niet bekend, maar dat zal kort na 1530 zijn geweest.¹⁰ Zeker is dat Johan Pael later in Lübeck woonde. Daar woonde hij waarschijnlijk met zijn eveneens om de lutherij uit Kampen gevluchte dienstmaagd Alijt, die hij in zijn testament noemt.

In Kamper bronnen vinden we de naam van Johan Pael tussen 1533 en 1546 alleen nog in documenten waarin wordt vermeld dat zijn gemachtigden zijn zaken regelden.¹¹ Johan is in 1546 in Lübeck overleden. Tussen zijn nagelaten papieren werden zijn testament, een testamentscodicil en een schulden- en batenboek gevonden. Een halve eeuw later kwamen dat testament en codicil in Kampen als gewaarmerkte afschriften bij het gerecht toen Johans erfgenamen procedeerden over zijn nagelaten bezittingen.

Het testament van Johan Pael

De Kamper stadssecretaris Johan Stercke (secretaris 1584-1602) heeft het door Johans erfgenamen in Kampen getoonde testament gekopieerd.¹² Dit testament had Johan ten overstaan van de Kamper schepenen Tijman van den Vene en Lubbert van Hattem op 16 december 1523 laten opstellen. Blijkens dit testament vermaakt hij tot eer van God en zaligheid van zijn ziel aan de Sint-Nicolaaskerk een goudgulden. Aan zijn zuster Mette vermaakt hij zijn aandeel van hun woonhuis op de Burgwal en verder al zijn na te laten goed, zowel binnen als buiten Kampen. Hij noemt gemunt en ongemunt zilver en goud en aandelen in handelstransacties, zowel hier als elders. Mette moet echter aan haar broeder Karstken en haar zuster Niese hun aandelen

Gezicht op Lübeck, 17de eeuw. Uit *Civitates Orbis Terrarum* (vol.1) van Georg Braun en Franz Hogenberg, 1572.

van zijn nalatenschap geven, zoals hij dat in een testamentscodicil heeft bepaald. Dit eigenhandig geschreven codicil zal dezelfde kracht hebben als het testament. Tot executeurs van zijn testament benoemt Johan zijn broeder Karstken Pael, zijn zuster Mette Pael en zijn nicht Niese van Wilsem. Uit de bronnen blijkt dat hij later nog een ander aanvullend codicil heeft gemaakt.

Het testamentscodicil van Johan Pael

In de boedelzaken en processtukken bevindt zich een afschrift van het codicil dat Johan Pael eigenhandig uit zijn notitie- of rekenboek had overgeschreven. Dit afschrift is niet gedateerd. Hij schrijft dat in zijn boek ook zijn testament staat afgeschreven.

In aanwezigheid van twee van zijn executeurs-testamentair, die niet dezelfde waren als degenen die hij in zijn eerder gemaakte testament had benoemd, schreef hij dat alles wat in dit codicil beschreven is, moet worden gehouden alsof het in zijn oorspronkelijke testament was opgenomen. Hij zegt ook dat hij in zijn testament aan de armen van Lübeck 1.000 daalders heeft vermaakt, hoewel hij in zijn boek 1.000 goudguldens had geschreven. Zijn broeder Karstken (als erfgenaam) mag dat uitkeren met daalders of goudguldens van 28 stuivers per stuk. Karstken hoeft dat geld niet in één keer te geven, maar mag het beleggen en van het kapitaal de jaarlijkse rente van 50 daalders geven. Mocht het echter gebeuren dat in Kampen Gods woord naar de waarheid wordt onderhouden, dan moeten deze jaarlijkse 50 daalders aan de armen van Kampen worden gegeven.

Ook geeft hij een kapitaal van 1.000 goudguldens of daalders, waarvoor

zijn broer Karstken een jaarlijkse rente van 50 daalders moet kopen, welke rente moet worden gebruikt tot verbreiding van het ware evangelie. Mocht Karstken deze 2.000 daalders of goudguldens liever zelf houden, dan mag hij deze rente van twee maal 50 daalders ook vestigen uit hun onroerende goederen in Overijssel en Gelderland. Voor de rente van 50 daalders die voor de verbreiding van het ware evangelie bestemd zijn kan men steeds twee arme jongens laten studeren. Als het zover komt dat het ware evangelie in Kampen mag worden verkondigd, dan moet daar voor deze rente een predikant worden aangesteld. Als dat de eerste tijd niet mogelijk is, dan moet er geld worden gegeven voor een predikant te Lübeck.

Johan vermaakt aan zijn zuster Niese Pael, die in Kampen in het klooster zit, zo lang zij leeft een jaarlijkse rente van 50 goudguldens, waarvan het kapitaal 1.000 goudguldens bedraagt. Men moet haar echter zoveel mogelijk helpen om uit het klooster te komen. Gelukt dat niet dan moet men haar jaarlijks 10 goudguldens geven van de toegezegde 50 goudguldens om iets voor zichzelf te kopen. De 4 hoornsguldens die Johan haar nu al jaarlijks geeft, moet men korten aan de 10 goudguldens. Mocht haar klooster het met deze bepalingen niet eens zijn, dan onterft hij zijn zuster. Na haar dood komt alles dat Johan aan haar verder heeft vermaakt aan zijn broeder Karstken of diens kinderen. Na de dood van Niese moet van haar jaarlijkse rente 20 goudguldens worden besteed aan de armen van Kampen en 20 goudguldens voor de verbreiding van het evangelie, zoals hiervoor vermeld. Mocht Niese met hulp van God uit het klooster komen, dan moet zij een huis huren, waarin zij met een dienstmaagd kan wonen. Mocht zij dat niet kunnen bekostigen van de jaarlijkse rente van 50 goudguldens, dan moeten Johans erfgenamen dat met 10 of 15 gulden aanvullen.

Johan Pael bespreekt verder de volgende legaten:

Aan de eerwaarde meester Hermannus Budyss 10 mark Lübecks als aandenken.

Aan Willem Zwage ook 10 mark Lübecks als aandenken.

Aan de andere pastors elk 4 mark Lübecks.

Aan alle kapellanen te Lübeck elk 3 mark Lübecks.

Aan zijn dienstmaagd Alijt geeft hij een jaarlijkse rente van 8 goudguldens zo lang zij leeft. Na haar dood komen die toe aan zijn broer of diens erfgenamen. Zij mag haar bed en haar kleren na haar dood aan de armen nalaten.

Zijn broers natuurlijke zoon Hansken, die bij hem (Johan) woont, zal hij naar school sturen om te zien of hij iets nuttigs kan leren, maar hij heeft er

weinig hoop op. Men moet hem geen geld geven. Als hij niets wil, moet hij maar ergens in de kost worden besteed, of hij moet naar Lijfland (een gebied in de Baltische landen) worden gestuurd, naar zijn broer Karstken, de vader van de jongen. Die moet dan maar zorgen dat hij de kost kan verdienen. Als Karstken alles wat hiervoor beschreven is heeft uitgekeerd of beschreven, mag hij dat wat er nog over is behouden. Ondertekend door Johan Pael.¹³

Overeenkomst over de nalatenschap van Johan Pael

Tussen de in het Kamper Gemeentearchief bewaard gebleven boedelzaken en processtukken inzake de nalatenschap van Johan Pael ligt een overeenkomst, geschreven op Sint-Andriesdag (30 november) 1546. Dit stuk behelst het volgende.

Er werd vergaderd tussen enerzijds Clawes Bardewick, Anthoni vann Stiten en Cordt vann Riden, burgemeesters en raadsman van Lübeck, namens het stadsbestuur van deze stad en anderzijds de eerbare Wilhelm Anthoni, pastoor van Sint Egidius en Goslick Timmerman, de executeurs van het testament van wijlen Johan Pael, die onlangs in Lübeck was overleden, in aanwezigheid van Karstken Pael, zijn volle broer.

Er waren onduidelijkheden aangaande de legaten van samen 2.000 goudguldens, te weten de 1.000 goudguldens tot onderhoud van het evangelie en de 1.000 goudguldens die de executeurs moesten geven aan Johans erfgenamen, om - zoals in het testament was bepaald - in Lübeck uit te delen aan de armen. Johan had in zijn testament ook 1.000 goudguldens toegezegd aan zijn zuster Niese Pael, kloosterjoffer in Kampen.

Het notitieboek van Johan bevatte enkele onduidelijke aantekeningen, die strijdig waren met het testament. Daarom was tussen de heren van de raad aan de ene zijde en de executeurs en erfgenamen ter andere zijde het volgende overeengekomen. Karstken Pael zou, in plaats van de hoofdsommen van de twee legaten van elk 1.000 goudguldens die zijn broer gegeven had in zijn testament, ieder jaar daarvan de rente geven. (Omgerekend hadden 2.000 goudguldens een waarde van 4.000 mark Lübecks.) Daarvan kwam jaarlijks een rente van 200 mark. Ten eeuwige dage moest daarvan nu 100 mark worden gebruikt om Gods woord te onderhouden en 100 mark voor de armen van Lübeck. Van de eerste 100 mark kon men een aantal arme jongens naar de universiteit zenden om te worden opgeleid tot predikant. Men hoopte dat zij dan later als predikant in Lübeck zouden komen.

De hoofdsom van 4.000 mark kon op het moment van het overleg door Karstken Pael niet worden belegd. Daarom gaf hij de executeurs een gezegel-

de obligatie, waarmee zij de renten jaarlijks op Pasen konden uitkeren. Dat zou duren totdat Karstken in staat was de 4.000 mark in Lübeck te beleggen. Mede werd bepaald dat de 50 goudguldens per jaar die Johan aan zijn zuster Niese Pael had gelegateerd zouden worden betaald met goudguldens van 28 Brabantse stuivers per stuk, in geval zij in het klooster wilde blijven. Van de toegezegde hoofdsom van 1.000 goudguldens had Karstken voorlopig al 200 goudguldens aan het klooster gegeven. Er moesten dus nog 800 goudguldens betaald worden. Daarvoor zou Niese jaarlijks 40 goudguldens rente ontvangen. De executeurs mochten van dat bedrag de helft, dus 20 goudguldens per jaar, besteden om een in Kampen geboren knaap naar Lübeck of elders te zenden, om daar op een school in de christelijke leer te worden onderwezen. De andere 20 goudguldens mocht men in Kampen besteden aan de armen. Als Niese naderhand uit het klooster wilde treden, mocht zij de 50 goudguldens per jaar zelf houden, maar eerder niet. Na Niese's dood zou het aan het klooster gegeven kapitaal van 200 goudguldens aan Karstken Pael of zijn erfgenamen toevallen.

Het bovenstaande werd op 4 december 1546 verklaard door de getuigen Gert van Have en Clawes Bardewick, burgers van Lübeck.¹⁴

Karstken Pael als enig erfgenaam van Johan Pael

In het testament van 16 december 1523 had Johan Pael aan zijn zuster Mette Pael al zijn bezittingen vermaakt, maar zij moest aan hun broer Karstken en zuster Niese delen van de erfenis meegeven zoals in zijn codicil stond beschreven.

Mette was vóór 1546 overleden zonder kinderen na te laten, Niese werd non in het Brunneper klooster en kreeg een legaat. Johan Paels oudste broer, burgemeester Roelof Pael, wordt niet in de testamenten genoemd omdat hij al in 1522, ook zonder kinderen na te laten, was overleden. Karstken was dus enig erfgenaam.

Hij was de jongste van de gebroeders Pael. Vanaf 1507 wordt zijn naam in Kamper bronnen aangetroffen. In dat jaar en in 1510 komt hij als minderjarige met twee voogden in transportakten voor.¹⁵ Pas in het testament van zijn broer Johan vinden we de eerstvolgende vermelding. Hij is dan executeur van het testament van zijn broer en moet dus meerderjarig zijn. In 1530 woonde hij nog in Kampen, want op 10 oktober en op 22 oktober van dat jaar werd hij op het raadhuis ontboden om met een viertal gecommitteerden van de Raad te overleggen over zijn aanspraak op een erfdeel van een niet nader genoemde.¹⁶ In 1538 woonde hij niet meer in Kampen. Zijn nicht

Gezicht op Riga, 1581. Achter de Sint-Peterskerk, rechts, woonde in 1550 Karstken Pael in een stenen huis. Kaart van Georg Braun en Franz Hogenberg (1581).

Niese van Wilssem bemiddelde in dat jaar bij de verhuur van zijn huis op de Burgwal.¹⁷ Hij vertrok naar Riga, wat we weten uit een getuigenis die een zekere Hendrik Martens gaf in 1562. Deze verklaarde toen dat lang geleden Reiner Albertsz en Arent Bouwer in dienst waren bij Karstken Pael in Riga. Karstken woonde toen in een stenen huis achter de Sint-Peterskerk aldaar.¹⁸ Karstken is overleden in 1550, zoals blijkt uit de Overijsselse leenakteboeken.¹⁹ Hij liet de kinderen Marten, Geertruid, Karstken en Hendrik na. Van zijn in Johan Paels testament genoemde natuurlijke zoon Hansken is verder niets bekend.

Zijn weduwe schrijft in 1553 aan Heinrich von Galen, grootmeester van de Duitse Orde in Lijfland, dat zij wordt lastig gevallen voor een som van 150 goudguldens, bij welke vordering haar mans broeder wijlen Johan Pael betrokken was. De grootmeester schrijft - waarschijnlijk aan de stad Kampen - dat hij verzoekt om zijn onderdanen, de weduwe van Kersten Palen en haar arme kinderen, niet verder lastig te vallen over dat geld.²⁰ Misschien werd genoemd bedrag gevorderd als equivalent van de boete van 100 oude schilden waartoe Johan Pael in 1529 was veroordeeld, maar die nooit was betaald.

De nakomelingen van Karstken Pael als zijn erfgenamen

Karstken Pael had, zoals uit het voorgaande blijkt, een natuurlijke zoon die Hans heette. Het was niet eenvoudig om de wettige nakomelingen van Karst-

ken Pael in het juiste familieverband te plaatsen. Meerdere nakomelingen met de namen Karstken (2 personen) en Marten (3 personen) moesten op de juiste plaats in de genealogie worden gezet. Van veel nut waren de hiervoor al genoemde Overijsselse leenakteboeken. Lenen vererfden van vader of moeder op een kind. Werd het kind beleend, dan werd er in de akte van belening bijna altijd bijgeschreven 'na de dood van de vader' of 'na de dood van de moeder'. Ook blijkt uit de akten van belening of het kind al dan niet meerderjarig was. Minderjarigen moesten de leenhulde laten doen door een hulder (voogd). Aan de hand van de leenakten en andere bronnen kon ik uiteindelijk de genealogie van Karsten Pael en zijn nakomelingen opstellen (zie schema 2).

Marten Pael, de oudste zoon van Karstken Pael, werd in 1550 beleend met tienden in Vollenhove. Omdat hij nog minderjarig was, moest iemand anders voor hem de leenhulde doen. In 1555 deed hij als meerderjarige zelf de leenhulde. Hij zal omstreeks 1530 zijn geboren. In het Kamper archief bevindt zich maar één akte waarin deze Marten genoemd wordt. Op 6 april 1557 moet de gevolmachtigde van Marten Pael bij de burgemeesters komen voor overleg. Wie die gevolmachtigde is en waarover het gaat, wordt niet vermeld. Mogelijk ging het om de nalatenschap van zijn oom Johan Pael.²¹ Deze Marten Pael, die we de oude zullen noemen, is vóór 12 november 1578 overleden. In 1579 werd zijn zoon, die ook Marten heette, als minderjarige met de tienden te Vollenhove beleend. Zijn leenhulder was Dirk van Ballen, die de in Riga aan hem verleende volmacht toonde. Marten Pael de oude trouwde op 1 januari 1564 in Riga met Geertruid Rigemans.²² Het echtpaar kreeg de kinderen Marten (die we de jonge zullen noemen), Anna, Margaretha, Barbara en Sophia.

De kinderen van Karstken Pael klagen bij Kampen

Naast Marten kreeg Johan Paels broer Karstken Pael (de oude) nog de kinderen Geertgen, Karstken en Hendrik. Geertgen trouwde met Claes van Have. Van hen is bekend dat zij een zoon hadden.²³ Karstken trouwde met een onbekende vrouw met wie hij een zoon Marten verwierf en de dochters Helena en Anna. Hendrik trouwde ook met een onbekende vrouw met wie hij de kinderen Karstken, Hendrik, Hans en Geert kreeg. Van de vier genoemde kinderen van de oudste Karstken Pael zijn Hendrik en Karsten tussen 1578 en 1596 overleden.²⁴ Al deze nakomelingen worden genoemd in Kamper of IJsselmuider bronnen en in akten van belening. In 1578 schreef het stadsbestuur van Riga aan de stad Kampen een brief met als bijlage een verzoek-

Schema 2. Karstken Pael de oudste en zijn nakomelingen

Karstken Pael [van schema 1]

* ca. 1485 Kampen

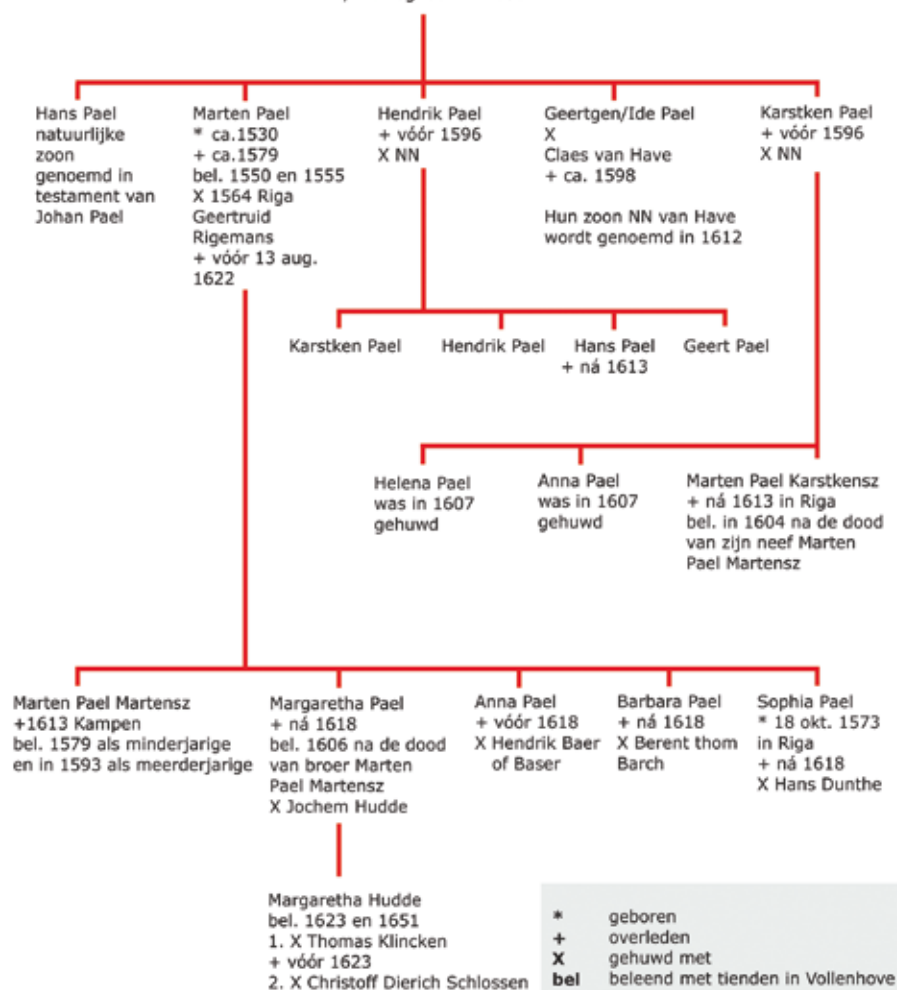
+1550 Riga

koopman in Riga

bel. 1546

erfgenaam van zijn broer Johan Pael

X NN, die nog leeft in 1553

Bedrijvigheid aan de kade van Riga.
Museum voor de geschiedenis van Riga en Scheepvaart / Riga vestures un kugniecibas muzejs.

schrift van de gebroeders Marten, Hendrik en Karstken Pael en hun zwager Claes van Have. De brief en de bijlage zijn niet bewaard gebleven, maar in het boek met afschriften van uitgaande brieven van het stadsbestuur van Kampen is het antwoord aan Riga te vinden, verzonden op 12 november 1578. De vier genoemden hadden zich beklagd dat zij geen huur meer ontvingen van hun huis in Kampen. Kampen schreef dat de hopman van het krijgsvolk dat in garnizoen lag, zich het huis had toegeëigend om te bewonen. Het krijgsvolk bestond uit Hoogduitse soldaten die in dienst van de koning van Spanje van eind 1572 tot medio 1578 in Kampen waren gelegerd. Deze hopman was overleden. Na zijn dood bleven zijn ondergeschikten in het huis wonen zonder dat zij het stadsbestuur er van in kennis hadden gesteld. Ook andere burgers moesten in die jaren dulden dat er soldaten in hun huizen trokken en daar soms vernielingen in aanrichtten. Huur betalen deden de soldaten uiteraard niet. Het stadsbestuur schreef dat er wel pogingen waren gedaan om de schade te beperken, maar dat men over het krijgsvolk geen macht had en daarom niet aansprakelijk kon worden gesteld voor schade.

De vier genoemde burgers van Riga moesten daarom, even als andere huisbezitters in Kampen, niet rekenen op een bijdrage van het stadsbestuur.²⁵

Verzoek om uitleg van de erfgenamen van Karstken Pael aan de Raad van Kampen

Claes van Have en Marten Pael schreven, voor zichzelf en als vertegenwoordigers van de andere erfgenamen van Karstken Pael, in 1595 aan het stadsbestuur van Kampen dat zij van burgemeester Albert Hartsoecker bericht hadden gekregen dat de stad beslag had laten leggen op de eerste termijn van het geld dat de erfgenamen toekwam van de verkoop van hun huis op de Burgwal. Het was hen niet duidelijk waarom dat gebeurd was. Het Kamper stadsbestuur schreef op 22 november aan de erfgenamen terug dat volgens het stadsrecht van Kampen een successierecht van 10 procent moest worden betaald van nalatenschappen van uitheemse personen. Omdat de verzoekers in Lijfland woonden, gold deze regeling dus ook voor hen. Verder wilde het stadsbestuur van de erfgenamen een lijst van alle onroerende goederen die hen in Kampen of omgeving waren toegevallen.²⁶ De verzoekers woonden wel in Lijfland, maar zij verbleven al vanaf 1594, tijdelijk, in Kampen. Zij hadden namelijk behalve moeilijkheden met de Raad van Kampen, ook zakelijke zorgen in het schoutambt Ijsselmuiden. Dit komt later ter sprake.

Het stadsbestuur van Riga wordt opnieuw om bemiddeling gevraagd

Die eerste termijn van het geld waarop het stadsbestuur beslag had laten leggen, werd in maart 1596 door burgemeester Engbert Claasz, namens de armenkamer, gevorderd van Joris Jacobsz, die het huis had gekocht, maar nog niet de overdracht had laten passeren.²⁷ De andere erfgenamen, de nakomelingen van wijlen Hendrik en Karstken Pael, beklagden zich bij monde van hun voogden bij hun eigen overheid over de gang van zaken in Kampen. Deze voogden schreven een brief aan het stadsbestuur van Riga waarin zij stelden 'dat wijlen de grootvader van hun pupillen een broer was van wijlen Johan Pael, die in zijn testament aan de armen van Lübeck 2000 daalders had gelegateerd, welke som, zoals u wel weet, door ons is gevestigd met rentebrieven, zodat de armen aldaar ieder jaar daarvan de vruchten plukken. Van dat kapitaal zijn wij namens onze pupillen door Lübeck gekwiteerd. Nu vragen de heren van Kampen ons ook om deze 2000 daalders. Dat is niet rechtvaardig omdat de heren van Kampen niet kunnen bewijzen dat dat geld hen toekomt'. De burggraaf van Riga en de burgemeesters en raden van die stad, schreven op 8 mei 1596 aan Kampen dat de voogden van

de kinderen van wijlen Hendrik en wijlen Marten Pael verzochten om hun pupillen in Kampen rechtvaardig te behandelen. In Riga werden burgers van Kampen ook altijd rechtvaardig behandeld, aldus de heren van Riga.²⁸

Claas van Have en Marten Pael Karstenszoon in Kampen

Al vanaf 1594 waren Claas van Have en Marten Pael Karstenszoon in Kampen. Zij stelden in 1596 in een schrijven aan de Raad dat het geld van hun huizen en erven in Kampen, die aan burgemeester Hartsoecker (als vertegenwoordiger van de armenkamer) overgedragen waren, aan hen en hun consorten toebehoorde. Hoewel zij dikwijls om het geld hadden verzocht, werd aan hen nog niets uitgekeerd. Zij wilden naar Riga terugkeren en vroegen daarom de Raad om hen te geven waar zij recht op hadden. Op dat verzoek nam de Raad een besluit dat niet bewaard is gebleven, maar op 17 juli 1596 volgde een resolutie van de Raad, waarin aan Claas van Have en Marten Pael werd opgedragen om aan genoemd raadsbesluit te voldoen vóór zij weer naar Riga zouden terugkeren. Zij moesten daarvoor borgen stellen.²⁹ Johan van Dursten en Lubbe, de weduwe van Albert Russinck, stelden zich er op 24 juli 1596 borg voor dat Claas van Have en zijn vrouw en Marten Pael niet eerder uit de stad zouden vertrekken voor zij hun zaken waarover zij met de Raad onenigheid hadden, ten einde gebracht zouden hebben.

Ook dezelfde dag verklaarden Van Have en Pael ten overstaan van de schepenen Egbert Claasz en Jacob Vene, dat zij van wijlen Johan Pael geen ander testament kenden dan het testament dat zij gisteren aan de Raad ter hand hadden gesteld, namelijk het testament dat op 16 december 1523 voor schepenen van Kampen was gepasseerd. Ook kenden zij geen ander testamentscodicil dan het document dat zij mede hadden overgeleverd en waarvan de authentieke kopieën geregistreerd waren. Van het in dit testamentscodicil genoemde aantekenboek van Johan Pael wisten zij niets. Misschien lag het in de documentenkist van wijlen hun vader in Riga.

Enkele dagen later, namelijk op 29 juli 1596, maakten beide partijen een overeenkomst. Het stadsbestuur stelde dat het bevoegd zou zijn om verder te procederen met de erfgenamen van Johan Pael over het legaat dat deze had toegezegd om te gebruiken tot profijt van de armen in Kampen en tot bevordering van het verspreiden van Gods woord binnen de stad. Doch uit toegeeflijkheid met de familie Pael wilden de bestuurders met hen een akkoord sluiten. De familie moest overdracht doen van de onroerende goederen van wijlen Johan Pael, liggende in Kampen, elders in Overijssel en in

Gelderland. Als de familie echter hun rechten kon bewijzen met een ander testament, waaruit zou blijken dat de armen en de godsdienst niet tot dit legaat gerechtigd waren, dan zou men daarvan afzien.³⁰ Waarschijnlijk vertrokken Claas van Have en Marten Pael in 1596 weer naar hun woonplaats Riga. Zij waren niet tevreden met dat wat zij in Kampen hadden bereikt. Claas van Have is omstreeks 1597 overleden.³¹

In 1598 is Marten Pael weer terug in Overijssel. Hij verbleef toen in Zwolle, van waaruit hij het stadsbestuur van Kampen bestookte met verzoekschriften, ondersteund met verklaringen uit Lübeck en Riga. Onder het zegel van Riga was hij door de andere erfgenamen van Karstken Pael gemachtigd in al hun zaken de nalatenschap van Johan Pael betreffende.³² Hij liet de stukken, waarbij ook zijn volmacht, door een stadsbode van Zwolle naar Kampen brengen. Zelf durfde hij niet naar Kampen te komen, omdat hij en Claas van Have daar eerder slecht behandeld waren. De weduwe van de Kamper wijnhandelaar Albert Russinck, die in 1596 ook borg voor hem gestaan had, liet hem in Zwolle weten dat zij van burgemeester Tengnagel had vernomen dat Marten, als hij naar Kampen kwam, niet zou worden opgepakt. Dat vertrouwde Marten niet. Hij wilde een door de stad bezegeld document hebben waarin zou staan dat hem een vrijgeleide was gegeven.³³

Al de onenigheid tussen de erfgenamen Pael en het stadsbestuur van Kampen kwam voort uit de vraag of wijlen Johan Pael een som van 800 goudgulden aan de armen te Lübeck had gelegateerd of aan de armen van Kampen. Op 21 april 1599 schreven de stadsbestuurders van Lübeck een brief waarin zij stelden dat zij nu al voor de derde keer vroegen om de 800 goudgulden in hun stad te laten besteden. Kampen heeft waarschijnlijk niet of ontwijkend geantwoord. Lübeck, Riga en Pael lieten de zaak rusten. Pas in 1605 komt Marten opnieuw in Kampen. Op 2 augustus 1599 droegen vertegenwoordigers van de armenkamer aan Joris Jacobsz en zijn vrouw Paulina Raben het huis op de Burgwal over dat had toebehoord aan de familie Pael. Dit huis was drie erven breed. Joris Jacobsz had het huis enkele jaren tevoren gekocht, maar hij had de gerechtelijke overdracht nog niet gekregen.³⁴

De familie Pael in proces gewikkeld voor de schoutenbank van IJsselmuiden
Claes van Have en Marten Pael waren niet alleen in discussie met het Kamper stadsbestuur. Op 25 oktober 1594 lieten zij namens henzelf en hun verwanten voor de schoutenbank van IJsselmuiden beslag leggen op het goed van Dirk van Ballen, liggende aan de Zandberg. Zij toonden in het gerecht een obligatie van 654 daalders en 28 stuivers, ten laste van en ondertekend

door Dirk van Ballen en zijn vrouw.³⁵ Waarvoor en waar dit geld was opgenomen, wordt nergens vermeld, doch het is mogelijk dat Dirk het van de Paels had geleend toen hij in 1579 in Riga was en daar van hen een volmacht had gekregen om op te treden als hulder voor hun belening met de Paelstinden te Vollenhove.³⁶ Dit beslag moest volgens het Landrecht van Overijssel enkele keren worden herhaald en aan de beslagene moest kennis worden gegeven. De IJsselmuidense gerechtsdienaar Hans van Ittersum verklaarde dat hij het bericht van het beslag aan Dirk van Ballens dochter had gebracht. Dirk zelf was naar Groningen vertrokken. Deze dochter, Jeije geheten, deed nog enkele pogingen om het beslag ongedaan te maken, maar zij kon niet verhinderen dat op zondag 2 februari 1595 in IJsselmuiden, Kampen en Zwolle in de kerken werd afgeroepen dat het goed van Dirk van Ballen op 20 februari 1595 executoriaal zou worden verkocht.

Het goed van Dirk van Ballen was met grote sommen bezwaard. Kopers waren Claes van Have en Marten Pael en hun niet aanwezige verwanten. Zij kochten het goed voor slechts 510 goudguldens. Dit lage bedrag gaven zij omdat op het goed lasten drukten van meer dan 900 goudguldens. Deze lasten moesten zij afdoen.³⁷ Het goed in de Zandberg behoorde nu toe aan vier takken van de familie Pael, te weten die van de vier kinderen van de in 1550 overleden Karstken Pael (de oude).

Joffer Geertruid Rigemans en haar zoon hebben onenigheid met de andere erfgenamen

Joffer Geertruid Rigemans (de weduwe van de circa 1579 overleden Marten Pael de oude) en haar zoon jonge Marten Pael Martenszoon lieten op 5 juli 1596 gerechtelijk aanzeggen aan haar zwager Claas van Have en zijn vrouw Geertgen Pael en aan haar neefje Marten Pael Karstkenszoon, beide heren mede optredende als voogden van de onmondige kinderen van wijlen Hendrik Pael, met namen Hans en Geert, dat zij van de Paelsgoederen te IJsselmuiden drie vierde delen in bezit hadden. Met het vierde deel dat in bezit was van joffer Geertruid en haar zoon mochten zij zich niet bemoeien door het te verhuren of te verkopen. Op 8 juli laten op hun beurt Claas en Marten aan joffer Geertruid en haar zoon gerechtelijk aanzeggen dat de Paelse goederen door de erfgenamen nog niet waren verdeeld en dat de joffer en haar zoon zich niet met hun drie vierde delen mochten bemoeien en ook hun eigen deel niet mochten verhuren, bezwaren of verkopen. Eerst moesten de gezamenlijke erfgenamen de goederen gerechtelijk verdeeld hebben.³⁸ Pas in latere bronnen lezen we meer over de verdeling van de Paelsgoederen.

Marten Pael Karstenszoon liet op 1 maart 1604 door de schout van IJsselmuiden in het gerechtsprotocol aantekenen dat hij in 1596 aan Johan ten Napel zijn vierde deel van de Ballensgoederen [Paelsgoederen] had geschonken. Hij wilde nu de gerechtelijke overdracht doen. De overdrachtsakte werd door de schout en door Marten met hun zegel bekrachtigd. Het is volkomen onduidelijk waarom Johan ten Napel dit vierde deel kreeg. Dat Johan familie was is, na onderzoek van een groot aantal bronnen, niet gebleken.

Marten Pael Karstenszoon, optredende voor zichzelf en voor zijn zusters Helena en Anna Pael en hun mannen, waarvan hij de volmacht had gekregen op 29 juli 1606 onder het zegel van de stad Riga, verklaarde op 19 januari 1607 dat hij aan Johan ten Napel en zijn vrouw Margriete Maler land in Oosterholt had verkocht, te weten een halve morgen van zichzelf, een halve morgen van de weduwe van Claas van Have en een halve morgen van de kinderen van wijlen Hendrik Pael: Hans, Geert, Karstken en Hendrik. Deze anderhalve morgen lag onverdeeld met de twee en een halve morgen die toebehoorde aan Roelof Willemsz, burger van Kampen. Het geheel werd genoemd De Doele. Omdat Marten geen volmacht kon tonen van de weduwe van Claas van Have en van de kinderen van wijlen Henrick Pael, zette hij zijn aandeel van Paelserf in het schoutambt IJsselmuiden tot onderpand voor zijn bewering dat de genoemden met de verkoop hadden ingestemd.³⁹ Roelof Willems had met de koop van dit land genaamd De Doele dus twee en een halve morgen in bezit. Hij bezat al twee morgen toen hij op 1 november 1606 nog een halve morgen kocht van Geertruid Rigemans en haar kinderen.

Geertruid Rigemans verder zonder haar zoon

Uit de rekeningen van de Bovenkerk van 1603 blijkt dat er betaald was voor het begraven van wijlen Marten Pael en voor het luiden van de klokken tijdens de begrafenis. Deze Marten Pael moet Geertruid Rigemans' zoon zijn geweest, dus Marten Pael Martenszoon. In 1604 werd zijn neef Marten Pael Karstenszoon beleend met de tienden te Vollenhove waarmee de overledene vóór hem beleend was. Geertruid zal waarschijnlijk na de dood van haar zoon vanuit Riga naar Kampen zijn gekomen. In 1606 kreeg zij van de stad een bedrag van 50 daalders waarmee zij denkelijk een deel van haar verblijfskosten kon betalen. Zij beurde ook geld van de verkoop van een halve morgen land in Oosterholt, genaamd De Doele. Dit stuk verkocht zij op 1 november 1606 aan Roelof Willemsz. Van haar kinderen Margrieta Pael (weduwe van Jochim Hudde), Barbara Pael (weduwe van Berendt thom Barch), Henrick Baer (gehuwd geweest met Anna Pael) en Hans Dunthe (man van

Sophia Pael) had zij volmachten gekregen om dit land te verkopen.⁴⁰ Wanneer zij weer naar Riga is teruggekeerd, is niet bekend, maar omdat haar naam na 1606 jarenlang niet in Kamper bronnen wordt aangetroffen, is zij waarschijnlijk omstreeks dat jaar uit Kampen vertrokken.

In 1618 verbleef zij opnieuw in Kampen. Op 1 augustus van dat jaar sloot zij met het stadsbestuur een akkoord inzake de vordering die zij tot op die datum had op de stad. Zij werd geassisteerd door de heren Goert Petersz en Roelof Willemsz als daghouders (zaakwaarnemers) en de procureurs Gerhard Jacobs en Peter Vette als haar gemachtigden. Geertruid Rigeman heeft volmachten van haar ook al in 1606 genoemde kinderen, allen erfgenamen van Marten Pael de oudste. De volmacht was gegeven onder het stadszegel van Riga op 2 oktober 1615. De stad Kampen rekende met haar af over de verkoop van de Paelshuizen en van de ontvangen renten, tienden en pachten, waarvan al een akkoord was gesloten met Marten Pael Karstkenszoon en zijn daghouders op 3 oktober 1607 (zie kader).⁴¹ De afrekening is ondertekend te Kampen op 1 augustus 1618 door 'Geerke Rijman', weduwe van Marten Pael, door haar daghouders en mombers voornoemd en door de raadsleden Engbert Claasz, Wolf Hendriks, Albert Hoff en Peter Hendriksz Moock.

Afrekening van de stad Kampen met Geertruid Rigemans in 1618.

Rekening:

Van het verkochte huis 415 goudguldens.

Van door de stad gebeurde pachten en tienden tot aan de datum van het akkoord met Marten Pael 519 goudguldens, 12 stuivers en 12 penningen.

Hiervan is het vierde deel voor Geertruid Rigemans en haar kinderen, te weten 233 goudguldens, 17 stuivers en 7 penningen. Dat is aan karelsguldens 327 gulden, 1 stuiver en 3 penningen.

Gedurende de gevangenschap van Marten Pael Karstszoon beurde secretaris Hoochstraten van de verpachte tienden over de jaren 1609-1611 een som van 126 karelsguldens en 18 stuivers.

Aan pachten en renten ontvangen tijdens de gevangenschap van Marten Pael, verminderd met de schatting en andere onkosten, een bedrag van 497 goudguldens en 8 stuivers.

Het vierde deel van Geertruid Rigemans en haar kinderen bedroeg 129 goudguldens en 7 stuivers.

Totaal voor Geertruid Rigemans 578 goudguldens, 6 stuivers en 3 penningen. Daarvan zouden moeten worden afgetrokken de 50 daalders die zij in 1606 van de stad als voorschot kreeg en het geld dat verder nog aan haar is geleend, maar uit gratie wordt dit geld haar door de Raad kwijtgescholden.

In de jaren 1619-1622 voerde Geertruid Rigeman voor het gerecht van Kampen een proces tegen de erfgenamen van Johan ten Napel. Waar het om ging blijkt niet uit de summiere aantekening in de sententieregisters, maar het zal te maken hebben gehad met het land dat aan Johan was geschonken door Marten Pael Karstkensz. Vanaf 13 augustus 1622 wordt dit proces voortgezet door Geertruids erfgenamen. Zij moet dus in 1622 zijn overleden. In dezelfde tijd (1621-1622) voert zij ook nog een proces tegen Christoffer Hendriksz. Zij had van Christopher land in Ijsselmuiden gekocht, maar wilde de koop ongedaan maken. Dat is haar niet gelukt.⁴²

Marten Pael Karstenszoon maakt een overeenkomst met de stad

Marten Pael Karstenszoon (zoon van Karstken Pael de jonge en neefje van Geertruid Rigemans) duikt in 1606 weer op in Kamper bronnen. Hij wordt genoemd als hij in 1607 delen van het land De Doele in Oosterholt verkoopt.⁴³ In 1606 kreeg hij van het stadsbestuur van Kampen een voorschot van 100 daalders, die hij waarschijnlijk, evenals Geertruid Rigemans, nodig had voor de betaling van verblijfskosten in Kampen of in de nabijheid van de stad. Het verdrag dat hij in 1607 sloot met het stadsbestuur van Kampen maakte een einde aan een geschil dat vele jaren had geduurd. Het was de afwikkeling van de kwestie over het deel van de nalatenschap van Johan Pael waarop de stad aanspraak maakte. In het verdrag staat dat Marten optrad voor zichzelf en voor zijn mede-erfgenamen, waarvan hij een volmacht had gekregen op 7 september 1598 onder het stadszegel van Riga. Wijlen Johan Pael had in zijn testamentscodicil 2.000 goudguldens gelegateerd ten behoeve van de armen en om er predikanten van op te leiden. Verder legateerde hij aan zijn zuster Niese 800 goudguldens, te beuren als zij uit haar klooster zou treden. Zou zij in het klooster blijven, dan zou na haar dood het geld moeten worden besteed tot onderhoud van de armen van Kampen. Tot verzekering hiervan had de stad Kampen vele jaren lang onroerende goederen van Johan Pael in bezit genomen en er de inkomsten van gebeurd. Deze goederen lagen in Kampen, in het land van Vollenhove en

in Gelderland. Marten Pael had lange tijd geprobeerd deze goederen weer in bezit van de erfgenamen van Johan Pael te brengen.

In 1607 sloten de stad Kampen en Marten Pael alsnog een verdrag om aan de slepende kwestie een einde te maken. Het verdrag werd op 3 oktober 1607 ondertekend door de burgemeesters Christopher Hendriksz, Engbert Claasz, Abel Hillebrants en Wolf Hendriks, ter ener zijde, en Marten Pael, Johan Wolfs, Bartholomeus Lantinck en Johan Sael, ter andere zijde.

De gehele Raad van Kampen stemde op 4 oktober met het verdrag in. Het werd bekrachtigd met het stadssecretzegel. Tot waarborg van alle in het verdrag genoemde zaken (zie kadertekst) en tot zekerheid dat zijn mede-erfgenamen hun twee vierde parten van het door Marten ontvangen eindbedrag zouden krijgen, zette hij zijn vierde deel van alle teruggekregen onroerende goederen in Vollenhove en Gelderland tot onderpand aan de stad. Hij beloofde ook om de pachters van de door de stad tot nu toe verhuurde goederen nergens voor aan te spreken.⁴⁴

Inhoud van het in 1607 gesloten verdrag tussen de stad Kampen enerzijds en Marten Pael Karstenszoon anderzijds.

Kampen zou de vordering van de 2.000 goudguldens die Johan in Lübeck had gelegateerd, laten vallen. Marten zou het bedrag van 800 goudguldens tot onderhoud van de armen van Kampen en tot opleiding van predikanten aan de stad toewijzen. Dit bedrag mocht de stad inhouden van de som van 1.350 goudguldens die de verkochte Paelshuizen op de Burgwal hadden opgebracht. De rente van deze 800 goudguldens, zijnde 40 goudguldens per jaar over een periode van ongeveer 39 jaar, zou worden weggestreept tegen de rente van de koopsom van de Paelshuizen. Volgens de statuten van de stad mocht van het bedrag van 1.358 goudguldens 10 procent worden ingehouden. Voor de familie Pael bleef er na aftrek van genoemde sommen nog 415 goudguldens over.

Daarna droeg de stad de bezittingen van de familie Pael in Vollenhove en in Gelderland weer aan hen over, met de eigendomsbewijzen die vroeger (in 1596) van Claas van Have en Marten Pael waren gevorderd. De inkomsten van die bezittingen zouden vanaf eerstkomende Martini weer door de familie Pael mogen worden ontvangen.

Van de inkomsten van deze landerijen gedurende de tijd dat de stad die had verhuurd, werd aan Marten Pael behoorlijk rekening en verantwoording ge-

daan. Er bleef voor hem c.s. na aftrek van alle onkosten nog een bedrag van 519 goudguldens, 12 stuivers en 12 penningen over. Opgeteld met het geld van de Paelshuizen kwam hun tegoed uit op 934 goudguldens, 12 stuivers en 12 penningen. Het vierde deel van dat bedrag, te weten 233 goudguldens, 17 stuivers en 3 penningen, hield de stad in bewaring voor Geertruid Rigemans en haar kinderen.

De rest, te weten 700 goudguldens, 23 stuivers en 9 penningen, is voor Marten Pael c.s., maar daar moeten eerst de aan hem verstrekte voorschotten, namelijk 200 goudguldens en 4 stuivers, van worden afgetrokken. Aan Marten Pael werd toegeteld 493 goudguldens, 19 stuivers en 9 penningen.

Marten Pael begaat een misdaad

Hoewel aan Marten Pael in oktober 1607 door de stad het geld was toegeteld dat hem volgens het gemaakte verdrag toekwam, is hij daarna niet vertrokken naar Riga. Hij moest waarschijnlijk nog zaken afhandelen die betrekking hadden op de aan de familie teruggegeven onroerende goederen, die niet alleen in Vollenhove en Gelderland lagen, maar ook in IJsselmuiden. Ook is het waarschijnlijk dat hij, hoewel hij het verdrag had ondertekend, daar later spijt van had. Hij moet er aan hebben lopen denken toen hij in de herfst of het begin van de winter van het jaar 1608 in de Oudestraat, in het gebied nabij het raadhuis dat werd aangeduid met 'Onder de Clocke', burgemeester Reiner Gansneb genaamd Tengnagel tegenkwam en deze onverhoeds met grote heftigheid aanviel. Hij verwondde de burgemeester zo erg dat er een chirurgijn aan te pas moest komen om hem te verbinden. Tengnagel was op dat moment voorzitter van de Raad en daardoor ook het hoofd van de justitie. Dit maakte de mishandeling tot een halsmisdrijf. Hij werd door de stadsdienaars op de Hagenpoort gevangen gezet.

Het hoogste rechtscollege in Kampen, de Hoge Bank, bestaande uit het voltallig college van schepenen en raden, sprak op 25 februari 1609 uit dat Marten de doodstraf had verdiend, maar dat men hem uit genade en op voorspraak van de stadsbestuurders, kooplieden en goede burgers van Amsterdam en Riga veroordeelde tot levenslange gevangenisstraf.⁴⁵ Er werd nog een poging gedaan om hem - om een tegenwoordige term te gebruiken - ontoerekeningsvatbaar te verklaren. Op verzoek van leden van de familie Pael verklaarde Volcker Michiels dat Marten Pael op een avond bij hem in huis bij het vuur zat en wonderlijke aanvallen had gekregen waar zijn vrouw bij

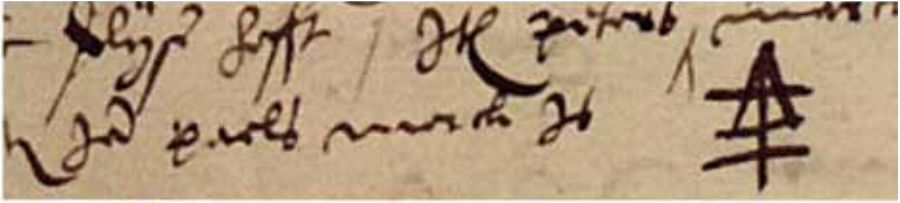
Zegelafdrukken op brieven uit Lübeck (links) en Riga, 16de eeuw. Collectie gemeentearchief Kampen.

was. Hij stak zichzelf met een mes in de borst. De vrouw riep haar man, zeggende 'Volcker kom gauw, onze landheer Pael is gek geworden'. Toen Marten Pael 's nachts in bed lag, hoorde Volcker hem fluiten en gek doen. Het heeft Marten Pael niets geholpen.⁴⁶ Op zijn eigen kosten werd er in een deel van het oude Franciscanerklooster een gevangenis voor hem ingericht. Daar verbleef hij en kreeg hij - ook op eigen kosten - eten, drinken en kleding. Ook de chirurgijn die de burgemeester had verbonden, moest door Marten Pael betaald worden. De gevangenis waarin Marten Pael zat opgesloten en waar hij op eigen kosten werd onderhouden, stond tot 1688 nog bekend als het Marten-Paelsgat. In 1684 werd de voor diefstal en dronkenschap veroordeelde Geertien Oorbants voor zes weken in deze gevangenis gezet, waar ze op eigen kosten zou worden onderhouden. Vier jaar later, te weten op 2 juli 1688, werd Geertien opnieuw in deze gevangenis opgesloten. Zij was weer vervallen in dronkenschap en dieverij.⁴⁷

Gedurende de gevangenschap van Martin Pael verhuurde het stadsbestuur van Kampen de Paelstienden in Vollenhove en bemoeide zich ook met zijn goederen in Gelderland, zoals blijkt uit de stedelijke rekening van de jaren 1609-1613.

Marten Pael mag terug naar Riga

In 1613 richtten de moeder en andere verwanten van Marten Pael een verzoek aan het Kamper stadsbestuur om Marten de rest van zijn levenslange gevangenisstraf in Riga te laten uitzitten. De familie werd hierin gesteund door - opnieuw - de stadsbesturen van Amsterdam en Riga en aanzienlijke burgers van Amsterdam en Kampen. Volcker Michielsz had uit naam van

Teken waarmee in 1525 uit Riga aangevoerde handelswaar van Johan Pael was gemerkt. Collectie gemeentearchief Kampen.

Lakzegel dat Marten Pael Karstkenszoon in 1598 op zijn brieven drukte. De overeenkomst is duidelijk.

de moeder van Marten een ootmoedig rekwest ingediend waarin werd beloofd om Marten in Riga gevangen te houden en door zijn moeder te laten onderhouden. Hij zou nooit weer in Overijssel terugkeren en geen Kamper burger aanspreken of belasten. Omdat het geschil tussen Marten en de stad Kampen was ontstaan door de aanspraak van de familie Pael op de nalatenschap van Johan Pael, zou deze familie in Kampen goede borgen stellen, die zouden kunnen worden aangesproken als Kamper burgers toch door iemand van de familie Pael werden lastig gevallen.⁴⁸ De Raad vergaderde over dit verzoek en kwam op 11 februari 1613 tot het besluit om Marten Pael als gevangene door zijn familie naar Riga te laten brengen. Als hij daar gevangen was gezet, moest daarvan een bewijs naar Kampen worden gestuurd. De borgen moesten er voor instaan dat Marten nooit terug zou komen op het verdrag dat hij in 1607 met de stad Kampen had gesloten.

Volcker Michielsz, onder wiens geleide Marten naar Riga zou worden gebracht, moest voor ze vertrokken met enkele gecommiteerden van de Raad een rekening opstellen van de kosten die waren gemaakt om Marten gevangen te houden. Het eindbedrag zou worden afgetrokken van de inkomsten uit zijn goederen. Volcker was ook de man die het bewijs uit Riga mee terug zou brengen. Cracht Glauwe en Johan ten Napel, de man die van Marten zijn vierde deel van Paels goed in Ijsselmuiden had gekregen, stelden zich borg. Op hun beurt stelden Gerrit Jansz Wijn, Thijs Carstens en Dirk Michielsz zich borg aan de beide principaalborgen.⁴⁹

Volcker Michiels en zijn betrekking tot de familie Pael

We zagen hierboven hoe Volcker Michielszoon optrad voor de moeder van de gevangenzittende Marten Pael. Volcker was de man die Marten Pael moest begeleiden naar Riga. Hij was ook degene bij wie Marten Pael in huis was in de tijd dat die burgemeester Reiner Gansneb genaamd Tengenagel aanviel. We zagen hoe Volcker probeerde te bewerkstelligen dat Marten ontoerekeningsvatbaar zou worden verklaard. Hij noemde Marten zijn landheer. Volcker Michielsz was ook degene die eind 1613, nadat hij uit Riga terug was, de afrekening deed van de uitgaven en inkomsten van de Paelsgoederen.⁵⁰ De relatie tussen Volcker en de familie Pael moet dan ook gezocht worden in de Paelslanden.

Op 5 november 1612 verklaarde Volcker Michielsz in het gerecht van IJsselmuident dat hij schuldig was aan het echtpaar Christoffer Hendriksz en Anna van Walbeek een som van 300 karels gulden. Voor deze lening zette hij tot onderpand de helft van zeven morgen land, genaamd het Paelsland, gelegen achter de Zandberg.⁵¹ Vier maanden later, namelijk op 27 februari, zette Volcker hetzelfde land weer tot onderpand aan hetzelfde echtpaar. Nu voor een lening van 235 karels gulden. De vorige lening was nog niet afgelost. Volcker beloofde dat hij de lening gerechtelijk zou laten beschrijven als hij uit Riga zou zijn teruggekeerd.⁵² In de marges van beide aantekeningen staat dat de leningen zijn afgelost.

Op 1 oktober 1613 bekende Volcker Michiels dat hij drie vierde delen van Pollandt (Ballenland), gelegen bij de IJsselmuider Oord, had gekocht van de erfgenamen van Johan Pael. Hij had deze drie vierde delen weer verkocht aan Jacob Toenysz en zijn vrouw. Eerder had Marten Pael deze drie vierde delen aan hem (Volcker) verkocht, hoewel hij er maar één vierde deel van in bezit had, dus dat was niet doorgegaan. Alleen het vierde deel van Marten kocht hij toen. Met de verkoop van de andere drie vierde delen kwam het gehele Pollandt dus in handen van Jacob Toenysz.⁵³

Volckers zoon Hugo Volckers werd op 5 augustus 1614 als minderjarige beleend met de Paelstienden te Vollenhove, nadat Hans Pael te Riga, als leenvolger van Marten Pael, dit leen aan hem had overgedragen. Volcker trad voor zijn zoon op als hulder. Het is niet bekend of Volcker ook aan de familie Pael verwant was, of dat de relatie enkel van zakelijke aard was. Het is ook niet bekend hoe Volcker de eigendom heeft verkregen van de helft van het Paelsland te IJsselmuident.

Bovengenoemde verkopen van Ballenland door Volcker Michielszoon zijn echter in tegenspraak met het volgende. De gemachtigden van de wedu-

we Pael, anders genaamd joffer Geertruid Rigemans, te weten mr. Gerhard Jacobs en mr. Peter Vette, verklaarden op 1 november 1619, te willen overgaan tot scheiding en deling van de Paelse en Ballense goederen in IJsselmuïden, die de joffer met haar kinderen gemeenschappelijk in bezit had met de erfgenamen van Johan ten Napel. Zij hadden dat ook al eerder voorgesteld. De schout van IJsselmuïden bepaalde dat deze afscheiding zou worden gedaan op 18 november 1619. Door tussenkomst van twee raadsleden van Kampen werd de deling uitgesteld tot 26 maart 1620.⁵⁴ Van deze deling en scheiding lezen we pas in een stuk van 15 mei 1628. Daarin zien we dat de scheiding tussen het land van de erven Pael en de erven van Johan ten Napel zou worden voltrokken door het graven van een sloot van negen voeten breed.⁵⁵

Marten Pael in Riga terug en daar overleden

Vanuit zijn gevangenis - of misschien een wat geriefelijker verblijf - in Riga schreef Marten een brief naar het stadsbestuur van Kampen, gedateerd 23 april 1613, waarin hij zich beklaagde over zijn behandeling in Kampen. Hij vond dat hem teveel was afgetrokken voor kosten van onderhoud tijdens zijn gevangenschap in Kampen. Ook vond hij dat wijlen Claas van Have in 1595 onder bedreiging met geweld de overeenkomst met het stadsbestuur inzake de 800 goudguldens had ondertekend. Marten doorspekte zijn brief met teksten uit het Nieuwe Testament. Hij noemt brieven aan de Romeinen en de Corinthiërs en stukken uit de evangeliën. Hij ondertekent met Marten Pael, de sone van sahlige Carsten Pael.

Waarschijnlijk is Marten Pael kort na het schrijven van deze brief overleden. Zoals hierboven reeds vermeld, was hij in 1604 na de dood van zijn neef, ook Marten Pael geheten, beleend met tienden te Vollenhove. Met dezelfde tienden werd in 1608 zijn nicht Margaretha beleend. Bij de inschrijving in het leenregister staat: Margriete Pael te Riga na de dood van haar broeder Marten Pael [Martensz]. Een zekere Caspar Tijmens deed voor haar de leenhulde. Twee leden van de familie Pael werden dus met dezelfde tienden beleend. Deze onduidelijkheden konden ontstaan doordat de bezitters van het leengoed ver weg woonden en soms afzonderlijk van elkaar daar aanspraak op maken. In 1614 waren deze tienden in bezit van Hans Pael, als leenvolger van Marten Pael, die toen hoogstwaarschijnlijk al overleden was. Hans kan Martens neef zijn geweest, een zoon van zijn oom Hendrik Pael. Hans Pael verkocht dit leengoed op 5 augustus 1614 aan de minderjarige Hugo Volckersz, wiens vader Volcker Michielsz als hulder optrad.

Zerk in de Bovenkerk achter de preekstoel met het wapen van de familie Pael in de vorm van drie korte schuinbalken. De zerk is waarschijnlijk in het begin van de 16de eeuw vervaardigd. De veel later ingehakte primitieve letters zijn de initialen van Henrick van Hoogstraten, aangebracht in de 17de eeuw.

Margaretha Hudde, een kleindochter van Geertruid Rigemans en weduwe van Thomas Klincken, werd met de tienden beleend op 17 januari 1623, met de Kamper procureur Peter Vette als leenhulder. Haar kinderen werden vertegenwoordigd door de voogden Coert Rygeman en Hans Dunte, beiden wonende te Riga. Ten slotte werd op 26 april 1651 Margrieta Hudde opnieuw beleend, omdat haar hulder Peter Vette, procureur te Kampen, was overleden. Haar (tweede) man Christoff Dierich Schlosschen trad op als haar hulder. Christoff Dierich Schlosschen moet persoonlijk bij de leenkamer zijn verschenen. Hij kwam als hulder, maar ook als verkoper van het leen, want op de dag dat hij de leenhulde deed, verkocht hij het leen namens de erfgenamen van Geertruid Rigemans, weduwe van Marten Pael. Hij toonde volmachten van Sophia Palen, vrouw van Hans Dunthe, Barbara Palen, Henrick Baser, zoon van wijlen Anna Palen, en van Geertruid Hudde, vrouw van Caspar Goossius. De volmachten waren gegeven te Riga op 4 mei 1634 en 3 augustus 1646.⁵⁶

Nakomelingen en mogelijke nakomelingen van de Paelen/Pahlen uit Riga
Op 24 februari 1668 kopen Jan Arentsz Broeckman en zijn vrouw Geesien

Veen een dubbele groeve, gedekt door een zerk waar de ‘drie palen’ op staan, liggende in de Bovenkerk achter de preekstoel. Zij kopen dit graf van de gemachtigde van Hendrik Cuen en zijn vrouw Anna Margaretha, als erfgenamen van Jan Pael. Het echtpaar had de volmacht verstrekt te Schmalkalden op 30 oktober 1667.⁵⁷ Hier gaat het dus mogelijk om nakomelingen van de Paelen uit Riga, maar zeker weet ik dit niet. Of dit ook geldt voor het volge? Op internet vond ik nog een Edith Pahl, geboren in Riga op 17 februari 1914 en overleden op 1 september 2002 in Sun City, Florida, USA.

Noten

1. Rechterlijk Archief Kampen (hierna te noemen RAK), inv. nr. 30, fol. 267.
2. RAK, inv. nr. 2, fol. 111v en 113.
3. *Kamper Kronijken. Deel II, Kronijk van Johan van Breda.* (Werken van de Vereniging tot beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis; no. 5) (Deventer 1864) 123.
4. Zie: *Register van Charters en Bescheiden in het Oude Archief van Kampen. Deel 2: Van 1496 tot 1528* (Kampen 1863) 252, nr. 1750.
5. A.F. Mellink, ‘Het politieke en religieuze leven in noord en zuid. Prereformatie en vroege reformatie 1517-1568’, in: Blok, D.P... et al. (red.), *Algemene Geschiedenis der Nederlanden VI* (Haarlem 1979) 146-165.
6. RAK, inv. nr. 31 fol. 62.
7. RAK, inv. nr. 2 fol. 113.
8. Zie: F. v.d. Pol, *De reformatie in Kampen* (Kampen, 1990) 97. Van der Pol stelt dat Johan Pael wel weer in Kampen is teruggekeerd en ook is teruggekeerd in de schoot van de moederkerk, maar dat is niet waar.
9. RAK, inv. nr. 8 fol. 118. Jan Paell las in 1514 in Riga aan een burger aldaar een oproep voor om aan zijn (Johans) zwager Nenne Kuenretorff een schuld te voldoen: RAK, inv. nr. 10, fol. 319. Johan Pael liet in 1525 met Friese schepen handelswaar uit Riga komen. Zijn merk, dat op deze goederen stond, staat afgebeeld bij de aantekening.
10. Kerstken Pael woonde in 1530 nog in Kampen (RAK, inv. nr. 31 fol. 59v.) In 1538 wordt door zijn nicht Niese van Wilsem zijn huis op de Burgwal verhuurd.
11. RAK, inv. nr. 32, fol. 259v, 1543. Henrick Hudde als gemachtigde van Johan Pael. RAK, inv. nr. 13, fol. 245v en 456, 1544. Henrick Hudde rekent af met de voerman Willem Vaeltken, die voor Johan Pael pachten invorderde.
12. RAK, inv. nr. 116, los stuk. Johan Stercke was secretaris van 1584-1602. Ook zit er in dezelfde map een kopie van dit testament dat is geschreven door secretaris Peter Joosten, secretaris van 1599-1603.
13. RAK, inv. nr. 116. Afschrift.

14. RAK, inv. nr. 116. Map boedelzaken en processtukken inzake de nalatenschap van Johan Pael.
15. RAK, inv. nr. 55, fol. 33v en fol. 107.
16. RAK, inv. nr. 31, fol. 59v en 60v.
17. RAK, inv. nr. 12, fol. 125v.
18. RAK, inv. nr. 17, fol. 248v.
19. Zie: E.D. Eijken, *Repertorium op de Overstichtse en Overijsselse leenprotocollen, 1379-1805* (Zwolle 1995) 1657. Met tienden in de Leeuwte in het schoutambt Vollenhove werd op 5 december 1550 Marten Pael beleend, na de dood van zijn vader Karstken Pael.
20. RAK, inv. nr. 116. Brief van zaterdag na Jubilate anno LIII (29 april 1553).
21. RAK, inv. nr. 33, fol. 126v.
22. De gegevens over het huwelijk van Marten Pael en Geertruit Rigemans en de geboortedatum van hun dochter Sophia komen van de genealogische website <http://nl.geneanet.org/>. Genoemden waren de voorouders van Christoph Graf von Polier.
23. OAK, inv. nr. 23. De zoon van Claas van Have verzocht om enig geld te mogen ontvangen van zijn deel van de Paelsgoederen. De Raad houdt zich echter aan het met Marten Pael gesloten verdrag.
24. OAK, inv. nr. 23, fol. 54.
25. OAK, inv. nr. 226, fol. 180-180v.
26. OAK, inv. nr. 23, fol. 46v-47.
27. OAK, inv. nr. 23, fol. 52.
28. OAK, inv. nr. 23, fol. 54.
29. OAK, inv. nr. 23, fol. 56v.
30. OAK, inv. nr. 23, folio's 55, 55v, 63.
31. In 1596 sluiten Claas van Have en Marten Pael de overeenkomst met het stadsbestuur van Kampen. In augustus 1598 noemt Marten zijn gezelschap Claas van Have. RAK, inv. nr. 116, Briefwisseling augustus tot oktober 1598.
32. RAK, inv. nr. 116, Afschrift door de Zwolse secretaris Nicolaes Buis van een volmacht voor Marten Pael Karstkenszoon, gegeven onder het zegel van de stad Riga op 7 september 1598.
33. RAK, inv. nr. 116. Brieven van Marten Pael aan de stad, ongedateerd [1598].
34. RAK, inv. nr. 62, fol. 88.
35. Rechterlijk Archief van IJsselmuiden (hierna te noemen RAIJ), inv. nr. 3, fol. 81.
36. Zie Eijken, *Repertorium*.
37. RAIJ, inv. nr. 3, fol.'s 81, 81v, 82, 83v, 84, 85v, 87, 88v, 90, 90v.
38. RAIJ, inv. nr. 3, fol. 110.
39. RAIJ, inv. nr. 5, fol. 7. Op folio 17 staat een aantekening van 8 juni 1607 waarin de schout van IJsselmuiden Johan ten Napel en Henrick Lambertsz oproept om een getuigenis te geven. Ten Napel verklaart dat hij is beëdigd als lid van de Gezworen Gemeente van Kampen en daarom niet mag getuigen in zaken die tegen de stad zijn aan gespannen. Henrick Lam-

bertsz vroeg om veertien dagen uitstel. Het vervolg is niet aangetroffen.

40. RAIJ, inv. nr. 5, fol. 5v.
41. OAK, inv. nr. 24, fol. 98v.
42. RAK, inv. nr. 41, fol. 54, fol. 60, fol. 63, fol. 65v, fol. 68v, fol. 89v, fol. 95v, fol. 98v, fol. 100v, fol. 110, fol. 111 en RAK, inv. nr. 42, fol. 3, fol. 10, fol. 12, fol. 16v, fol. 25v, fol. 26v, fol. 59.
43. RAIJ, inv. nr. 5, fol. 7.
44. OAK, inv. nr. 23, fol. 156-158.
45. RAK, inv. nr. 3, fol. 9.
46. RAK, inv. nr. 22, fol. 22.
47. RAK, inv. nr. 3, fol. 180 en fol. 188v.
48. RAK, inv. nr. 3, fol. 22-23.
49. Idem.
50. OAK, inv. nr. 24, fol. 14, 2 december 1613.
51. RAIJ, inv. nr. 5 fol. 155. De belendingen van het land worden genoemd.
52. RAIJ, inv. nr. 5, fol. 181. De belendingen van het land en de verplichtingen die er op drukken worden genoemd.
53. RAIJ, inv. nr. 6, fol. 9.
54. RAIJ, inv. nr. 6, fol. 176.
55. RAIJ, inv. nr. 7, fol. 211v. Voor de erven Pael trad op de procureur mr. Peter Vette. De erfgenamen van Johan ten Napel waren Margreta Egberts, de weduwe van Harman Gijsberts (met haar zwager Francke Goertsz als haar momber), Thomas de Bonte, mede als momber van zijn vrouw Elysabeth Egberts en ook als gemachtigde van Henrick van Reen en zijn vrouw Aeltgen Egberts (volmacht te Vollenhove, verleend op 18 mei 1626).
56. Zie: Eijken, *Repertorium*, 1657.
57. RAK, inv. nr. 67, fol. 226.